

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the **University of Silesia in Katowice**

Title: Działalność edukacyjna i popularyzatorska Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie

Author: Grzegorz Studnicki

Citation style: Studnicki Grzegorz. (2015). Działalność edukacyjna i popularyzatorska Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie. W: A. Szczurek-Boruta, B. Chojnacka-Synaszko (red.), "Szkoła - kultura - środowisko lokalne" (S. 308-330). Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Grzegorz Studnicki

Działalność edukacyjna i popularyzatorska Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie¹

Niniejszy tekst poświęcony jest wybranym przykładom oferty adresowanej do dzieci i młodzieży w wieku szkolnym przez Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie [dalej MŚC] w latach 2002–2014. Wspomniana instytucja podlega od 1999 roku Starostwu Powiatowemu (Wydziałowi Kultury, Sportu, Turystyki i Informacji) – jest to podyktowane m.in. tym, że wspomniana jednostka posiada swoje oddziały w innych gminach powiatu cieszyńskiego: w Wiśle (Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podzorskiego [dalej MB]), w Górkach Wielkich (Muzeum Zofii Kossak-Sztuckiej) oraz w Skoczowie (Muzeum im. Gustawa Morcinka). W latach 1983–2002 obecny budynek przy ul. Rege-ra 6 (dawna posiadłość rodziny Larisch-Mönich, wybudowana na przełomie XVIII i XIX wieku), w którym mieści się muzeum od 1931 roku (początkowo jako Muzeum Miejskie), poddany był gruntownemu remontowi. Uniemożliwiało to m.in. zwiedzanie ekspozycji stałej, a oferta wystawiennicza, skierowana do różnych grup wiekowych, ograniczała się głównie do wystaw czasowych, które realizowano bądź w galerii przy ulicy Srebrnej, bądź w salach budynku mieszczącego się przy ulicy Rynek 18. W tym czasie, podobnie jak we wcześniejszych dekadach, oferta muzealna kierowana do dzieci i młodzieży szkolnej ograniczała się głównie do zwiedzania wystawy stałej lub czasowych. Zakończenie remontu i ponowne otwarcie MŚC dla zwiedzających nastąpiło w nowej rzeczywistości, która wymusiła przeformułowanie spo-

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu MNiSW pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2015. Projekt badawczy 11H11 02598.

sobów funkcjonowania instytucji muzealnych oraz dostosowanie ich oferty celem zwiększenia atrakcyjności i podwyższenia frekwencji. Jednym z charakterystycznych rysów tych przeobrażeń jest pojawienie się w ofercie muzealnej m.in. lekcji muzealnych². Można je postrzegać jako rodzaj edukacji muzealnej³, która stanowi z kolei część edukacji kulturalnej⁴. Pojawienie się ich

² W *Słowniku pojęć Głównego Urzędu Statystycznego* lekcję muzealną definiuje się jako organizowane przez muzea specjalistyczne lekcje (lub cykle lekcji na jeden temat) dla zorganizowanych grup młodzieży szkolnej, podczas których prezentuje się zagadnienia z dziedziny historii, sztuki, techniki, nauki itp. bądź popularyzuje się sztukę wytwórczą (np. wytwarzanie papieru czerpanego, ozdabianie pisanek, haftowanie lub wycinanki wzorów ludowych itp.) w oparciu o techniki i tradycje przy pomocy zgromadzonych w muzeum zabytków; por. <http://tnij.org/xp0zwb5> (17.05.2015).

³ Andrzej Kusztelak postrzega edukację muzealną jako jedną z form – obok edukacji teatralnej, filmowej, literackiej, muzycznej, plastycznej – edukacji kulturalnej. Wyróżnikiem tej pierwszej ma być proces dydaktyczno-wychowawczy realizowany na obszarze należącym do określonej instytucji muzealnej, oparty na różnorodnych formach organizacyjnych i przedmiotowych, mający na celu doprowadzenie jednostki przez proces interioryzacji wartości do internacjonalizacji norm i wartości tkwiących w dobrach kulturowych zgromadzonych i prezentowanych przez dane muzeum; A. Kusztelak, *Aksjologiczne i pedagogiczne aspekty edukacji muzealnej*, w: U. Nowakowska (red.), *Muzea w edukacji. Formy współpracy muzeów ze współczesną szkołą*, Szreniawa 2011, Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, s. 11.

⁴ Zdaniem Dzierżymira Jankowskiego i Andrzeja Kusztelaka, edukacja kulturalna może być postrzegana jako część szerszej kategorii, jaką jest edukacja humanistyczna. Ich zdaniem powinna uczyć „rozumienia i przeżywania dzieł, procesów i wartości kultury symbolicznej”, prowadzić „do sublimacji i eksterioryzacji doświadczanej przez jednostkę aktywności kulturalnej”, a także powinna pozwalać „oddziaływać na jednostkę poprzez całe bogactwo dostępnych środowiskowych – regionalnych i lokalnych – form życia kulturalnego (wzorów, zwyczajów, obyczajów, obrzędów itp.)”. Edukacja kulturalna powinna prowadzić do refleksyjnej intensyfikacji gotowości do obcowania z dobrami kultury symbolicznej, zwiększać aktywność kulturalną jednostek i grup oraz poddawać ją wysublimowaniu. Powinna także wspomagać proces (samo)wychowania, który z kolei ma prowadzić jednostki do poszukiwania w dziedzictwie (globalnym, regionalnym i regionalnym) odpowiedzi na pytanie „co to znaczy być człowiekiem”; por. D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcje*, Kraków 2006, Oficyna Wydawnicza Impuls, s. 31–33; A. Kusztelak, *Aksjologiczne i pedagogiczne aspekty edukacji muzealnej*, cyt. wyd. s. 8–9. Według krytycznej definicji edukacji kulturalnej proponowanej przez Barbarę Fatygę, termin ten obejmuje „proces przyswajania wartości, wzorców i potrzeb nie tyle – nie wyłącznie – legitymizują-

[lekcji muzealnych], w połowie lat 80. XX wieku można ogólnie wiązać z próbami przezwyciężenia przez pracowników instytucji muzealnych dotychczasowej nudy związanej ze zwiedzaniem przez dzieci i młodzież muzeów, które obute w filcowe kapcie oglądały zgromadzone w oszklonych gablotach eksponaty i słuchały nieraz obfitującego w szczegóły monotonnego monologu przewodnika – była to próba przejścia od instytucji zamkniętej (elitarnej) do otwartej (egalitarnej) oraz działanie zmierzające do zerwania z dotychczasową formą przestrzeni muzealnej oderwanej od codziennego życia i podążania w kierunku miejsca atrakcyjnego, które nie tylko dostarcza określonej wiedzy, ale także rodzi kolejne pytania oraz zmusza do poszukiwania odpowiedzi⁵.

MŚC tworzą eksponaty pochodzące m.in. z założonego w 1802 roku przez ks. Leopolda Jana Szersznika (1747–1814) muzeum, działającego od 1901 roku Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie (od 1929 roku działa ono jako Towarzystwo Ludoznawcze) [dalej PTL], utworzonego w tym samym czasie z inicjatywy austriackiego oficera Oskara Weissman'a muzeum miejskiego, ale także część prywatnej kolekcji Bruna Konczakowskiego (1881–1959) z Cieszyna oraz zbiory Koła Krajoznawczego im. Lubomira Sawickiego działającego (od 1919 roku) przy Seminarium Nauczycielskim w Bo-

cy i podtrzymujący tradycyjne, często anachroniczne przekonania i systemy działań, ile wskazujący jednostkom i grupom możliwości i konsekwencje wyborów (również z rezerwuaru tradycji) na drodze dyskusji i poszukiwań, a nie na drodze przemocy symbolicznej". Jak zauważa wspomniana badaczka, „[k]westią absolutnie kluczową jest akceptacja twierdzenia, że edukacja kulturalna nie ma sensu, jeśli nie opiera się na – akceptowanym w danym społeczeństwie (albo grupie lub środowisku lokalnym) wzorcu grzeczności – czyli wzorcu, uznawanych za prawidłowe, relacji społecznych między zróżnicowanymi kategoriami społecznymi, np.: młodymi i starymi; kobietami i mężczyznami; bogatymi i biednymi; posiadającymi władzę i podporządkowanymi władzy, itd. Pochodne przyjęcia zasady grzeczności to: respektowanie prawa głosu słabszych czy mniej licznych; respektowanie prawa wyboru wartości i dóbr kultury; respektowanie różnorodności; respektowanie zasady wielowymiarowej i niekoniecznie ekwiwalentnej wymiany". Jej zdaniem „[s]ą to minimalne warunki edukacji kulturalnej; w innych przypadkach zasadne jest używanie raczej pojęcia treningu lub tresury”; B. Fatyga, *Edukacja kulturalna*, <http://tnij.org/fnklzz5> (17.05.2015).

⁵ Por. A. Kusztelak, *Aksjologiczne i pedagogiczne aspekty edukacji muzealnej*, cyt. wyd., s. 12.; W. Przewoźny, *Edukacyjna rola muzeów*, w: A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomka (red.), *Edukacja regionalna*, Warszawa 2006, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 145.

brku koło Cieszyna czy założonego w 1929 roku Muzeum Macierzy Szkolnej w Czechosłowacji przy Polskim Gimnazjum Realnym im. Juliusza Słowackiego w Orłowej. Można tutaj także znaleźć, obok pochodzących z ostatnich ośmiu dekad przekazów, darowizn, zakupów, eksponaty pochodzące z utworzonego na początku lat 30. XX wieku Muzeum Szkolnego przy Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczego w Cieszynie.

Niektóre z przywołanych powyżej instytucji, z których pochodzą eksponaty tworzące obecne zbiory MŚC, wskazują na istniejący na Śląsku Cieszyńskim od początku XIX wieku związek między muzeum a edukacją szkolną. Przykładem może być utworzone w 1802 roku, przez ks. L.J. Szersznika muzeum przy prowadzonym przez niego katolickim gimnazjum dla chłopców w Cieszynie, które mieściło się pierwotnie w budynku przy kościele p.w. Św. Krzyża (obecna ul. Szersznika). Wraz z mieszczącą się tam biblioteką pełniło ono funkcję zaplecza naukowego (dydaktycznego), a zgromadzone w nim eksponaty służyły „unaocznieniu” przekazywanych w ramach zajęć treści. Z kolei początki funkcjonującego od 1901 roku PTL są ściśle powiązane ze śląskocieszyńskim gronem pedagogicznym. W jednym z pierwszych numerów ukazującego się na Śląsku Cieszyńskim „Miesięcznika Pedagogicznego” pojawia się informacja, że 22 grudnia 1891 roku, podczas walnego zgromadzenia członków Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, nauczyciel Jan Kubisz (1848–1929) zaapelował do polskich nauczycieli Śląska Cieszyńskiego, by ci zbierali pieśni, bajki, podania ludowe (1892)⁶. Warto wspomnieć, że J. Kubisz kilka lat później – 16 grudnia 1895 roku – był delegatem na zjeździe Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie. Uczestnictwo w tych wydarzeniach przełożyło się na jego postulat przedstawiony 16 grudnia 1896 roku, w którym nawoływał do utworzenia śląskiego oddziału tej organizacji w Cieszynie⁷. Do tego jednak nie doszło, a jego pomysł został częściowo zrealizowany dopiero w 1901 roku, kiedy to w Cieszynie powołano samodzielne Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Księstwa Cieszyńskiego (od 1929 do 1939 nosiło ono nazwę Towarzystwa Ludoznawczego), które skupiało się na gromadzeniu oraz dokumentowaniu przejawów kultury polskiej na Śląsku Cieszyńskim. Tworzyła je miejscowa polska inteligencja, wśród której znaleźli się – jak już sygnalizowano – liczni nauczyciele. Jedną z inicjatyw PTL

⁶ Z „Polskiego Kółka Pedagogicznego”, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1992, nr 1, s. 9.

⁷ *Nadzwyczajne walne zebranie „Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Cieszynie”, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1997, nr 1, s. 9.*

było otwarcie w polskim gimnazjum w Cieszynie, w dniach od 30 sierpnia do 8 września 1903 roku, wystawy ludoznawczej. Zgromadzono na niej wiele dokumentów historycznych, etnograficznych, sakralnych, które zwożono z różnych części Śląska Cieszyńskiego. Po zakończeniu wystawy na magazyn zbiorów cieszyńskiego PTL wyznaczono kilka pomieszczeń wspomnianego gimnazjum. W 1904 roku kolekcję usytuowano w klasztorze oo. Bonifratrów w Cieszynie, by stamtąd w 1911 roku przenieść ją do nowo wybudowanego polskiego seminarium nauczycielskiego na Bobrku pod Cieszynem⁸.

W Cieszynie w latach 20. XX wieku podejmowane były przez niektórych nauczycieli działania łączące elementy wychowania plastycznego z praktykami ludoznawczymi. Przykładem takich działań może być zorganizowana w 1924 roku w Cieszynie wystawa „Śląska sztuka ludowa”, której początek dał nauczyciel rysunku Bronisław Małkowski (1883–1936). Wspomniana osoba od 1920 roku wraz z uczniami cieszyńskiego Państwowego Gimnazjum im. A. Osuchowskiego (od 1928 roku jako Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczego), rozpoczęła gromadzenie materiałów ludoznawczych⁹. Zebrane artefakty stały się z czasem podstawą „Zbiorów sekcji etnograficznej uczniów gimnazjum matematyczno-przyrodniczego w Cieszynie” (od 1931 roku zbiorów funkcjonował jako muzeum szkolne) i były prezentowane w jednej ze szkolnych sal. W 1933 roku muzeum szkolne przekazało 200 muzealiów do Muzeum Miejskiego w Cieszynie¹⁰. Podobną drogę przeszło muzeum przy cieszyńskim gimnazjum żeńskim, którym opiekował się Adam Borkowski¹¹.

Na szczególną uwagę zasługuje utworzone w 1929 roku Muzeum Macierzy Szkolnej działające przy polskim Gimnazjum w Orłowej, którym opiekował się Gustaw Fierla. Do lat 1937–1938, kiedy to rozpoczęto procedurę jego przenoszenia do nowej siedziby w Czeskim Cieszynie – za co była odpowiedzialna powołana Sekcja Muzealna przy Zarządzie Głównym Ma-

⁸ J. Spyra, *Ks. Józef Londzin (1863–1929) a cieszyńskie tradycje muzealne*, „Ziemia Śląska” 2001, t. 5, s. 64.

⁹ M. Makowski, *Problematyka kultury plastycznej i jej upowszechniania na łamach „Miesięcznika Pedagogicznego” oraz w działalności cieszyńskich pedagogów w latach 1892–1939*, „Pamiętnik Cieszyński” 1992, t. 4, s. 70.

¹⁰ Por. B. Małkowski, *Muzeum Szkolne w Cieszynie*, „Zaranie Śląskie” 1936, R. 12, z. 3, s. 120–123.

¹¹ M. Makowski, *Problematyka kultury plastycznej i jej upowszechniania na łamach „Miesięcznika Pedagogicznego” oraz w działalności cieszyńskich pedagogów w latach 1892–1939*, cyt. wyd., s. 70.

cierzy Szkolnej w Czechosłowacji¹², a po zaanektowaniu przez Polskę Zaolzia (2 października 1938 roku), rozpoczęto włączanie jego zbiorów do działającego w Cieszynie Muzeum Miejskiego¹³, zgromadzono w nim około 875 eksponatów pochodzących głównie ze Śląska Cieszyńskiego. Pełniły one nie tylko funkcję dokumentującą kulturę ludową i przeszłość regionu, ale były także wykorzystywane jako pomoc naukowa w prowadzonych przez Gustawa Fierłę (1896–1918) lekcjach rysunku. W adnotacji umieszczonej na pierwszej stronie prowadzonej przez niego księgi inwentarzowej można m.in. przeczytać:

„Muzeum Macierzy Szkolnej w polskim gimnazjum realnym w Orłowej zapoczątkowały eksponaty zebrane dla Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu w r. 1929. Okazy Muzeum Macierzy Szkolnej w polskim gimnazjum realnym w Orłowej zebrałem częściowo sam, wyjeżdżając do poszczególnych gmin na Śląsku. Pomagali mi owocnie uczniowie naszego gimnazjum, przynosząc wiele rzeczy. Wiele też zawdzięczam naszemu Szanownemu Nauczycielstwu”¹⁴.

Za decyzją przeniesienia zbiorów Muzeum z gimnazjum w Orłowej do gmachu „Polonii” w Czeskim Cieszynie (obecnie budynek hotelu „Piast”) stały względy lokalowe – pomieszczenia szkolne nie były w stanie gromadzić nowych nabytków oraz zapewnić odpowiedniego ich zabezpieczenia oraz wyeksponowania. Dodatkowo uznano, że nowa siedziba – ze względu na usytuowanie Czeskiego Cieszyna – będzie bardziej dostępna dla odwiedzającej go młodzieży szkolnej oraz dorosłych mieszkańców regionu¹⁵.

Zbiory o charakterze muzealnym posiadało działające w latach 1919–1938 przy Seminarium Nauczycielskim na Bobrku koło Cieszyna, Koło Krajoznawcze im. L. Malickiego prowadzone przez Alojzego Milatę (1885–1936). Wzorowało się na Kołach Krajoznawczo-Turystycznych, dla których pierwowzorem było założone w 1906 r. w Warszawie Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Zadania cieszyńskiego koła oddaje jego statut, w którym wymienia

¹² Por. *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej w Czechosłowacji za rok 1936*, Czeski Cieszyn 1937, s. 3–7; *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej za rok 1937*, Czeski Cieszyn 1938, s. 3–7; K. P[iegza], *Utwórzmy jedno polskie muzeum na Śląsku*, „Dziennik Polski” 1936, R. 3, nr 171, s. 3.

¹³ Por. *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej na Zaolziu za rok 1938*, Cieszyn Zachodni 1939, s. 59–61.

¹⁴ Archiwum Zabytkowe Muzeum Śląska Cieszyńskiego, sygn. 118, s. 3.

¹⁵ *Sprawozdanie Macierzy Szkolnej w Czechosłowacji za rok 1936*, cyt. wyd., s. 3.

się dwa główne cele, jak: (1) gromadzenie materiałów naukowych krajoznawczo-geograficznych, antropologicznych, etnograficznych, kartograficznych dotyczących ziem polskich, zwłaszcza zaś Śląska Cieszyńskiego oraz (2) poprzez studium krajoznawcze w ramach koła przygotować kandydatów do zawodu nauczycielskiego. Jego członkowie w ramach Koła mieli „poznać wszechstronnie piękności i bogactwa Ziem Polskich, zrozumieć organizację i przejawy naszego życia gospodarczego, rozczytując się w ogóle w bogatej literaturze krajoznawczej, poznając przy tym także kraje obce”¹⁶. Pośrednio miało się to przełożyć na budzenie wśród młodzieży szkolnej „miłości do ojczyzny i wychowania nauczycieli, świadomych wartości Państwa i jego samodzielności, oddanych kultowi pracy około uświadamiania i uszczęśliwiania szerokich warstw społeczeństwa polskiego”¹⁷. Jak widać, polski pierwiastek narodowy był tutaj wyraźnie akcentowany. W ciągu pierwszych dziesięciu lat działalności Koła Krajoznawczego przewinęło się przez nie około 300 osób, a jego członkowie zdołali w tym czasie zgromadzić 1438 przedmiotów, wśród których znalazło się m.in. 35 *żywotków* (tj. gorsetów) kobiecych, 20 czepców, 90 akwarelowych kopii zdobnictwa ludowego znajdujących się na drewnianych skrzyniach, szafach czy łózkach, kilka modeli *trowieł* (malowanych skrzyń drewnianych), kilka albumów poświęconych architekturze wsi śląskiej czy okuciom metalowym na śląskich skrzyniach ludowych. W 1929 roku część tych zbiorów (w ilości 116 sztuk) została wysłana na wystawę okręgową w Katowicach, skąd znaczna ich część trafiła na organizowaną w tym samym roku Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu¹⁸. Zgromadzone przez uczestników seminarium nauczycielskiego przedmioty wykorzystano również podczas zorganizowanej w Cieszynie, w dniach 17–27 maja 1930 roku, wystawie prezentującej działalność kolekcjonerską Koła. W 1938 roku, po likwidacji Seminarium, część zgromadzonych przez członków Koła artefaktów przekazana została cieszyńskiemu muzeum¹⁹.

¹⁶ *Pamiętnik dziesięciolecia Koła Krajoznawczego im. L. Sawickiego uczniów Seminarium Nauczycielskiego w Bobrku koło Cieszyna*, Bobrek–Cieszyn 1929, nakład Koła Krajoznawczego im. L. Sawickiego, s. 20–31.

¹⁷ Tamże, s. 20.

¹⁸ Tamże, s. 25–26.

¹⁹ M. Makowski, *Problematyka kultury plastycznej i jej upowszechniania na łamach „Miesięcznika Pedagogicznego” oraz w działalności cieszyńskich pedagogów w latach 1893–1939*, cyt. wyd., s. 69.

Jak widać na przywołanych powyżej przykładach, w tworzenie miejsc o charakterze muzealnym, które łączono z praktyką pedagogiczną i dydaktyczną angażowali się głównie nauczyciele. Były one wplecione zarówno w bezpośrednią realizację programu szkolnego, jak również działania pozalekcyjne mające rozwijać zainteresowania uczniów regionalną przeszłością (orientacja historyczna) i kulturą (orientacja ludoznawcza i folklorystyczna), a także w proces przygotowania nauczycieli do przyszłego zawodu. Z jednej strony jest to konsekwencja i kontynuacja praktyk rozpoczętych w drugiej połowie XIX i pierwszych dekadach XX wieku, stanowiących część dyskursu narodowego, a polegających na jednoczesnym budzeniu świadomości narodowej oraz powstrzymywaniu procesu wynaradawiania poprzez uciekanie się do praktyk zrzeszania się w celu gromadzenia śladów kultury ludowej i dziedzictwa regionu oraz ich badania czy to przez samych nauczycieli, czy też poprzez angażowanie w tę formę aktywności wychowanków²⁰. Jednocześnie pokrywały się one (praktyki i strategie) z coraz powszechniejszym programem regionalizmu, który także znajdował się „w objęciach” narracji narodowej. Wyrazem takiego stanowiska w okresie dwudziestolecia międzywojennego mogą być słowa cieszyńskiego nauczyciela i zarazem prezesa cieszyńskiego Towarzystwa Ludoznawczego Franciszka Popiołka (1868–1962), które wypowiedział w 1930 roku podczas referatu w ramach kursu metodycznego w Katowicach:

Zadaniem nauczyciela jest poznanie miejscowości, w której ma pracować, i jej najbliższej okolicy, zorientowanie się w stosunkach miejscowych (...). Ten z dokładnego poznania miejscowości, będącej siedzibą szkoły średniej i jej okolicy, osiąga wielokrotny pożytek: 1. Pogłębia swoją wiedzę i rozszerza ją o znajomość danego miasta i zarazem jednej części Polski, przez poznanie szczegółów zyskuje szerszy pogląd ma całość. (...) odkrywa nieraz i wydobywa nieraz na światło nowe wartości kulturalne. (...). Poznanie zabytków miejscowych, historii miasta i kraju umożliwi nauczycielowi historii oprzeć dzieje Polski, czy powszechne, na dobrze pojętym regionalizmie, pozwoli wychodzić nauce od szczegółów, które uczeń może znać lub które można pokazać, do pojęć ogólnych, wyjaśnić na dostępnych przykładach rzeczy trudniejsze do zrozumienia, zrobić z nauki historii naukę eksperymentalną, przy której uczeń za pomocą autopsji, osobistej

²⁰ J. Galicz, *Historja ruchu narodowego wśród młodzieży szkół średnich Ks. Cieszyńskiego*, Cieszyn 1926, Drukarnia „Dziedzictwa”, s. 7–15.

obserwacji, dochodzi do wyrobienia sobie poglądu na świat, jego dzieje i stosunki w ubiegłych wiekach²¹.

Przechodząc do współczesnych form edukacji muzealnej proponowanej przez MŚC warto zauważyć, że wydaje się ona pokrywać z przedstawionymi w latach 30. XX wieku przez F. Popiołka postulatami regionalizmu. Jednocześnie uwzględnia współczesne spojrzenie na muzeum, jakie proponuje w swym statucie i kodeksie etycznym z 1992 roku Międzynarodowa Rada Muzeów (ang. International Council of Muzeum, ICOM), zgodnie z którym muzeum definiowane jest jako „instytucja służąca społeczeństwu i jego rozwojowi, otwartą dla publiczności, która pozyskuje, konserwuje, udostępnia i wystawia w celu badawczym, edukacyjnym lub dla rozrywki materialne i niematerialne świadectwa ludzi oraz nich środowiska”²². Statut cieszyńskiego muzeum odzwierciedla jednocześnie zapisy zawarte w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1996 roku, z których wynika, że muzeum „jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów”. Wśród celów, jakie mają spełniać tego typu miejsca, ustawodawstwa wymienia: (1) gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie; (2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów; (3) przechowywanie gromadzonych zabytków w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych; (4) zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody; (5) urządzanie wystaw stałych i czasowych; (6) organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych; (7) prowadzenie działalności edukacyjnej; (7a) popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę; (8) udostępnianie zbiorów do celów edukacyj-

²¹ F. Popiołek, *Wykorzystanie warunków miejscowych w nauczaniu historii*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1935, nr 2, s. 12–13.

²² *Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów*, <http://tnij.org/mmng4sb> (17.05.2015).

nych i naukowych; (9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji; (10) prowadzenie działalności wydawniczej.

Wymienione w Dzienniku Ustaw w punktach 7. i 8. cele MŚC realizuje głównie za pośrednictwem tematycznych lekcji muzealnych adresowanych do dzieci w wieku przedszkolnym oraz uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Prowadzą je pracownicy merytoryczni z działów: Sztuki, Fotografii, Historii, Archeologii, Etnografii oraz Biblioteki Naukowej. Oferta edukacyjna w postaci lekcji muzealnych obejmuje 27 tematów skupionych głównie wokół Śląska Cieszyńskiego, jego dziejów i kultury, ale także uwzględnia procesy i zjawiska mające charakter ponadregionalny: (1) Garncarstwo ludowe – techniki wykonywania i zdobienia; (2) Strój cieszyński i Górali Beskidu Śląskiego; (3) Skrzynie malowane i ryzowane – techniki zdobnicze stosowane przy wykonaniu mebli ludowych; (4) Obrzędy i zwyczaje na Śląsku Cieszyńskim; (6) Najstarsza sztuka na Śląsku Cieszyńskim; (7) Muzeum ks. J.L. Szersznika; (8) Mieszczanie cieszyńscy – życie codzienne; (9) Techniki artystyczne; (10) Europejskie rzemiosło artystyczne – na podstawie kolekcji B. Konczakowskiego; (11) Rezydencje szlachty cieszyńskiej na przestrzeni wieków; (12) „Pisanie obrazów, czyli o ikonie słów kilka” – wykład połączony z prezentacją przeźroczy; (13) Książka w muzeum – książka jako dzieło sztuki – wykład połączony z prezentacją przeźroczy; (14) „Jak patrzeć, aby widzieć – spojrzenie na rzeźbę” – wykład połączony z prezentacją przeźroczy; (15) „Jak patrzeć, aby widzieć obraz – czytanie malarstwa” – wykład połączony z prezentacją przeźroczy; (16) „Jak patrzeć, aby widzieć – portret i autoportret” – wykład połączony z prezentacją przeźroczy; (17) Księstwo Cieszyńskie w średniowieczu; (18) Władcy cieszyńscy: Piastowie i Habsburgowie; (18) Szlachta i jej rola w dziejach Śląska Cieszyńskiego; (19) Złoty wiek Cieszyna, czyli rozwój urbanistyczny, gospodarczy i społeczny miasta u progu XX wieku; (20) Podział Cieszyna i Śląska Cieszyńskiego w 1920 roku; (21) Od euforii po dramat – Śląsk Cieszyński w 1. połowie XX wieku; (22) Cieszyn i Śląsk Cieszyński w starej fotografii; (23) Wzgórze Zamkowe – od prehistorii do czasów nowożytnych; (24) Ewolucja wytworów kultury materialnej człowieka na podstawie zbiorów archeologicznych Muzeum Śląska Cieszyńskiego – od prehistorii do średniowiecza. (25) Sztuka starożytnej Grecji – lekcja zobra-

zowana slajdami; (26) Na czym polega praca archeologa? – lekcja zobrazowana slajdami; (27) Słowianie na Śląsku Cieszyńskim²³.

Przywołane w powyższym akapicie lekcje muzealne odbywają się głównie w salach muzealnych, w których znajdują się eksponaty współtworzące stałą wystawę (ekspozycję) pt. „Na skrzyżowaniu kultur i dziejów” – tym sposobem uczestnicy tych zajęć mają okazję przebywać w otoczeniu autentycznych przedmiotów, wyrażających, uwiarygadniając czy też potwierdzających swoją obecnością przekazywane w ramach zajęć informacje, czyniąc pewne zjawiska, wydarzenia i procesy bardziej namacalnymi, realnymi i dostępnymi zmysłom. Uczestnicy tego typu zajęć mogą czasem podczas ich trwania dotknąć niektórych z eksponatów. Innym miejscem, w którym prowadzone są lekcje muzealne, jest niewielka sala wyposażona w rzutnik multimedialny oraz kilka stołów umożliwiających prowadzenie zajęć mających rys warsztatów z wykorzystaniem techniki rysunku, wycinania i klejenia, odlewania w gipsie itp. W przypadku niektórych tematów (np. nr 12, 14, 15, 16), po obejrzeniu w tym miejscu pokazu slajdów dzieci – głównie w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym – udają się na ekspozycję stałą, by odnaleźć tam niektóre z prezentowanych podczas prelekcji eksponatów, korzystając w tym celu z odpowiednio wcześniej przygotowanych materiałów w postaci karteczek, na których znajdują się charakterystyczne fragmenty muzealnych artefaktów. Zdarza się także, że niektóre tematy lekcji realizowane są poza budynkiem MŚC – tak jest w przypadku tematu poświęconego historii zamku cieszyńskiego, które prowadzi archeolog muzealny na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie. Warto także dodać, że co jakiś czas oferta lekcji czy prelekcji muzealnych adresowanych do dzieci i młodzieży jest wzbogacana o organizowane w MŚC wystawy czasowe. Przykładem mogą być lekcje tematyczne towarzyszące takim wystawom, jak „Świat dziecka dawniej, wczoraj, dziś” (22 czerwca – 16 września 2011 roku²⁴) czy „Od Rogulski do blendera” (1 października – 30 listopada 2014 roku²⁵). W przypadku pierwszej z wymienionych wystaw, w jej aranżację włączono częściowo dzieci uczestniczące w pół-

²³ *Tematy lekcji muzealnych w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie*, <http://tnij.org/qsq2cx2> (17.05.2015).

²⁴ Sprawozdanie z działalności Działu Etnografii MŚC za rok 2011 [sygn. MC.DE.032.1.2012].

²⁵ Sprawozdanie z działalności Działu Etnografii MŚC za rok 2014 [sygn. MC.DE.032.3.2014].

koloniach prowadzonych przez Świetlicę Krytyki Politycznej w Cieszynie – podczas wizyty w MŚC i prowadzonych warsztatów naniosły one na specjalnie przygotowanej wykładzinie, przy użyciu farb akrylowych, „trasę” do gry w „kolarzy” oraz pola do gry w „klasy”, a następnie zaniosły ją do jednej z sal galerii wystaw czasowych czyniąc z niej element ekspozycji czasowej²⁶.

Warto w tym miejscu dodać, że dobra znajomość języka czeskiego prezentowana przez niektórych pracowników MŚC umożliwia prowadzenie lekcji muzealnych i oprowadzania po ekspozycji stałej adresowanych do czeskojęzycznych dzieci i młodzieży zamieszkującej czeską część Śląska Cieszyńskiego. Należy także dodać, że forma przekazu treści edukacji muzealnej dostosowana jest do wieku ich odbiorców. Prowadzący tego typu zajęcia nie posiadają formalnego przygotowania pedagogicznego (kursów, studiów), a metody prowadzenia zajęć czy oprowadzania budowane są w oparciu o osobiste doświadczenia pracowników merytorycznych. Można także zaznaczyć, że spośród proponowanych tematów lekcji muzealnych niektóre cieszą się szczególnym zainteresowaniem, inne są raczej pomijane. Na przykładzie lekcji oferowanych w ramach działalności Działu Etnografii można powiedzieć, że najczęściej wybierane są te zajęcia, które poświęcone są strojom ludowym oraz dawnym zwyczajom i obrzędom dorocznym na Śląsku Cieszyńskim. Można to wiązać z tym, że najbardziej odpowiadają potocznym wyobrażeniom na temat tego, czym zajmuje się etnografia oraz za pośrednictwem czego może być wyrażana regionalna specyfika. Warto dodać, że tematyka tych lekcji wpisuje się w rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 roku (Dz.U. z dnia 19.06.2001 r., nr 61, poz. 625) dotyczące „Edukacji regionalnej – dziedzictwa kulturowego w regionie”, gdzie edukacja regionalna jest ujmowana jako ścieżka edukacyjna bądź jako element danego przedmiotu szkolnego lub jako jeden z modułów innych ścieżek edukacyjnych²⁷. Warto zaznaczyć, że stwarza to pewnego rodzaju niebezpieczeństwo

²⁶ Scenariusz wystawy czasowej „Świat dziecka dawniej, wczoraj, dziś” [dokumentacja MŚC].

²⁷ Ścieżka edukacyjna – rodzaj zajęć edukacyjnych o charakterze międzyprzedmiotowym – treści koncentrują się wokół tematyki, która nie mieści się w całości w żadnym z przedmiotów nauczania oraz ma szczególne znaczenie poznawcze i wychowawcze, jak również służy całościowemu postrzeganiu przez ucznia otaczającej rzeczywistości. W tym miejscu warto przywołać cele jakie przyświecają edukacji regionalnej: (1) „Poznanie własnego regionu, w tym dziedzictwa kulturowego, jako części Polski i Europy”; (2) „Pogłębienie więzi ze swoim środowiskiem, regionem, kra-

stereotypowego ujmowania kultury typu ludowego w kategoriach strojów regionalnych i dawnych zwyczajów z pominięciem złożoności tego typu kultury oraz procesów zachodzących w niedalekiej przeszłości.

Ofertę edukacji muzealnej adresowanej do dzieci tworzą również organizowane w przestrzeni MŚC jednorazowe wydarzenia łączące elementy edukacyjne i ludyczne. Przykładem może być impreza pt. „Noc w Muzeum” (5.10.2007) zorganizowana na wzór odbywających się co roku „Nocy muzeów”, z tą tylko różnicą, że jej adresatami były głównie dzieci uczęszczające do szkół podstawowych²⁸ – podczas jej trwania pracownicy MŚC przebrani w stroje z różnych epok historycznych lub przywołujące skojarzenia z niektórymi postaciami historycznymi lub bajkowymi opowiadali o niektórych zgromadzonych w muzeum eksponatach.

Innym przykładem może być „Noc pełna niespodzianek” (5.11.2010 roku), podczas której dzieci brały udział w przygotowanych przez studentów i studentki Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego oraz osoby związane ze Świątlicą Krytyki Politycznej w Cieszynie zajęciach tanecznych, plastycznych czy grach²⁹.

Podobną, choć nieco skromniejszą, imprezę – zatytułowaną „Tajemnicza Noc w Muzeum” – zorganizowano 21 października 2011 roku. Jej głównym wydarzeniem były warsztaty teatralne prowadzone przez osoby związane z lalkarskim Teatrem „Księżyc”³⁰. MŚC zaangażowało się w ogólnopolską imprezę adresowaną do młodzieży szkolnej pt. „Moja Przygoda w Muzeum” – w jej ramach uczniowie szkół przygotowują i prezentują konkursowe prace plastyczne nawiązujące do tematyki muzealnej.

Warto także wspomnieć o działaniach Działu Naukowo-Oświatowego MŚC w postaci realizowanego z pieniędzy Wspólnego Funduszu Małych Projektów Phare 2002 oraz INTERREG IIIA Czechy – Polska – Fundusz Mikroprojektów – Euroregion Śląsk Cieszyński zadania, jakim była „Zabawa w Mu-

jem”; (3) „Kształtowanie tożsamości regionalnej w kontekście wartości narodowych i europejskich”; (4) „Przygotowanie do dojrzałego życia w strukturach regionalnych, narodowych, państwowych i europejskich”; (5) „Rozwijanie szacunku wobec innych wspólnot regionalnych, etnicznych i narodowych”.

²⁸ *Noc w Muzeum*, <http://tnij.org/4i3x747> (17.05.2015).

²⁹ *Noc Pełna Niespodzianek w Muzeum Śląska Cieszyńskiego*, <http://tnij.org/avx48q9> (17.5.2015); S. Konopka, *Noc Pełna Niespodzianek*, <http://tnij.org/pxlmg6x> (17.05.2015).

³⁰ *Tajemnicza Noc w Muzeum*, <http://tnij.org/46nqelc> (17.05.2015).

zeum". W ramach tego projektu nie tylko zorganizowano niektóre wykłady i warsztaty mające uczyć młodych ludzi samodzielności myślenia niezbędnego do „twórczego odbioru otaczającego świata”, ale także wyposażono salę (w której realizowane są niektóre z przywołanych już wcześniej lekcji muzealnych) oraz przygotowano wydawnictwa edukacyjne w postaci folderów, przewodników oraz gier „Eurokolekcjoner” i PEXESO, których twórcy zostali Laureatami Nagrody Marszałka Województwa Śląskiego za Wydarzenie Muzealne roku 2006 w kategorii „dokonania z zakresu inicjatyw edukacyjnych”³¹.

Płaszczyzną, w której dochodzi do pewnych form współpracy między MŚC a miejscowymi szkołami, są różnego rodzaju konkursy adresowane dla dzieci w wieku szkolnym. Przykładem może być nie tylko wspomniany ogólnokrajowy konkurs „Moja przygoda w muzeum”, ale także mający miejsce w 2014 roku konkurs pt. „Dzieciństwo na Śląsku Cieszyńskim – gry i zabawy naszych dziadków” adresowany do uczniów i uczennic szkół podstawowych powiatu cieszyńskiego. W ocenie nadesłanych prac wzięli udział (jako członkowie jury) pracownicy MŚC i Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji. Dodatkowo znaczna część wyróżnionych i nagrodzonych prac konkursowych została wyeksponowana w jednej z sal MŚC, gdzie można było je zobaczyć podczas Cieszyńskiej Nocy Muzeów³².

We wcześniejszych latach w salach cieszyńskiego muzeum odbywały się także konkursy gwarowe i recytatorskie oraz prezentacje uczniów śląskocieszyńskich szkół lub innych instytucji czy ośrodków zajmujących się dziećmi (np. w 2009 roku była to wystawa „Kwadratkowo”, na której znalazły się prace plastyczne uczniów z Ośrodka Edukacyjno-Rehabilitacyjno-Wychowawczego z Ustronia)³³. W tych przypadkach współpraca MŚC sprowadza się do udostępnienia sali, sprzętu bądź dostarczenia drobnych nagród. Organizowanie tego typu imprez ukazuje, że instytucja muzeum postrzegana jest przez organizujących tego typu inicjatywy jako atrakcyjna – z jednej strony dotyczy to przestrzeni, która poprzez nagromadzone w niej przedmioty stanowiące świadectwo minionych wieków i upływu czasu jawi się jako nieco-

³¹ *Dział Naukowo-Oświatowy*, <http://tnij.org/pd1pf1z> (17.05.2015); *Laureaci Nagród Marszałka Województwa Śląskiego za Wydarzenie Muzealne roku 2006*, <http://tnij.org/3thuaum> (17.05.2015); M. Dembiniok, *Muzeum Śląska Cieszyńskiego w latach 2007–2009*, „Cieszyńskie Studia Muzealne – Tęšĩnský Muzejní Zborník” 2011, t. 4, s. 352.

³² *Regionalny konkurs SP 1 rozstrzygnięty!*, <http://tnij.org/a0oaeli> (17.05.2015).

³³ *Kwadratkowo*, <http://tnij.org/wpl6hn0> (17.05.2015).

dzienna i atrakcyjna, z drugiej społeczne usytuowanie przestrzeni dodatkowo uatrakcyjnią wydarzenie, ale także legitymizuje je, nadając mu pewnego rodzaju rangi i niezwykłości.

Wśród działań o charakterze edukacyjno-ludycznym wspomnieć można zorganizowaną przez MŚC wspólnie z Zespołem Pieśni i Tańca im. J. Marcinkowej i Cieszyński Ośrodek Kultury „Dom Narodowy” coroczną imprezę pod tytułem „Cieszyński Przekładaniec... czyli, co z tą tradycją”. Wydarzenie to organizowane jest od 2008 roku i skupione jest wokół tematyki etnograficznej. Ma ono charakter warsztatów tanecznych, muzycznych, plastycznych (rysowanie ornamentów spotykanych na dawnych strojach ludowych z regionu Śląska Cieszyńskiego, kolorowanie – malowanie – odlewanych w gipsie motywów pierników cieszyńskich), pokazów tradycyjnego rzemiosła (m.in. obróbki lnu i wełny, niektórych prac i technik złotniczych), którym towarzyszą prelekcje na temat strojów ludowych, pożywienia czy prezentacja dawnych gier i zabaw. Wspomniana impreza jest bezpłatna i ma charakter plenerowy – odbywa się na dziedzińcu muzeum oraz w przylegającym do wspomnianej instytucji Parku Pokoju³⁴. Adresowana jest głównie do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, choć nie wyklucza także aktywnego udziału dorosłych uczestników wydarzenia.

Z przytoczonych powyżej przykładów wynika, że MŚC stara się podążać za ogólniejszą tendencją otwierania się instytucji muzealnych oraz czynienia ich oferty atrakcyjną dla różnych grup wiekowych. Jednym z czynników, który ogranicza dalsze poszerzenie, wzbogacanie i uatrakcyjnienie oferty mającej cechy edukacji muzealnej, jest brak odpowiedniego zaplecza w postaci sal, w których można by prowadzić lekcje muzealne obejmujące działania np. z zakresu ceramiki lub innych warsztatów rozwijających jednocześnie kompetencje kulturowe i zdolności manualne (motoryczne). Wynika to poniekąd z tego, że muzeum znajduje się w budynku z przełomu XVIII i XIX wieku, który pierwotnie miał inne funkcje niż ekspozycyjno-edukacyjne. Sala ekspozycyjna, w której znajdują się autentyczne artefakty czy eksponaty stanowiące świadectwo minionych czasów, zarówno dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń wprowadza pewne ograniczenia. Dodatkowym czynnikiem jest wy-

³⁴ B. Stelmach-Kubaszczyk, *Cieszyński Przekładaniec, czyli co z tą tradycją*, <http://tnij.org/nj747qn> (17.05.2015); S. Konopka, *Cieszyński przekładaniec*, w: <http://tnij.org/rq45qzo>; (17.05.2015); tenże, „*Cieszyński przekładaniec*” na dziedzińcu muzeum, <http://tnij.org/ormcfwc> (17.05.2015).

miar ekonomiczny, a dokładnie skromna ilość środków przeznaczanych na działalność instytucji kulturalnych. Ma to przełożenie nie tylko na nieprzystosowanie przestrzeni muzeum do celów edukacyjnych (np. utworzenie pracowni, w której można prowadzić warsztaty, także te z wykorzystaniem nowych mediów), ale także na niezwiększającą się liczbę etatów w MŚC. Zatrudnieni pracownicy merytoryczni MŚC – po jednym w każdym z działów i nie zawsze na cały etat – mają także obowiązki w postaci naukowego opracowywania zbiorów, popularyzację wiedzy za pośrednictwem publikacji, przygotowywaniem kwerend, wypożyczeń itp. Podobnie sytuacja ma się z Działem kulturalno-oświatowym, gdzie zatrudnione są trzy osoby, które jako przewodnicy zajmują się w dużej mierze oprowadzaniem zwiedzających muzeum. Dlatego też MŚC nie prowadzi także lekcji muzealnych „eksportowanych” bezpośrednio do instytucji szkolnych i przedszkolnych. Z tą formą działalności, która jest jak najbardziej obiecująca z perspektywy poszerzania kompetencji kulturowych adresatów tej formy oferty muzealnej wiąże się także pewne zagrożenie, które jest o tyle większe, o ile edukacja muzealna ograniczy się tylko do tej formy. Mianowicie młodzi ludzie „zamknięci” w przestrzeni szkolnej/przedszkolnej – mimo przekazywanych w tej formie zajęć potencjalnie interesujących treści – nie będą mieli okazji do kontaktu z przestrzenią muzealną. Tym samym muzeum może jawić się im jako przestrzeń obca i nieoswojona.

Potencjalną szansą na rozwiązanie kwestii związanych z reorganizacją przestrzeni muzealnej, tak by dostosować ją do współczesnych oczekiwań związanych z edukacyjną funkcją muzeum i podnieść jej atrakcyjność, mogą być środki pozyskiwane z Unii Europejskiej. W tej materii przykładu dostarcza Muzeum Beskidzkie w Wiśle. Dzięki pozyskanym środkom z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (niespełna 1 mln zł) za pośrednictwem Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego na lata 2007–2013 udało się w 2010 roku utworzyć w bezpośrednim sąsiedztwie tej placówki Enklawę Budownictwa Drewnianego. Wspomniane miejsce tworzy rodzaj skansenu, na który składają się współczesne repliki *kolyby* (szałas) pasterskiej wraz z *koszorem* (drewnianym ogrodzeniem utworzone z *tynin* – tj. listew drewnianych), chaty *kumornika* (dawniej określano tym mianem uboższą część społeczności wiejskiej nieposiadającej ziemi i zabudowań, mieszkającej u innych chłopów), kuźnia, pasieki pszczelarskie i zielnik (ogródek z ziołami). Miejsce to pełni zarazem rodzaj atrakcji turystycznej ukazującej część materialnego dziedzictwa Górali Śląskich oraz przestrzeni

o charakterze edukacyjnym i popularyzującym wiedzę na temat tradycji Beskidu Śląskiego adresowanej do różnych grup wiekowych. Czyni się to m.in. za pośrednictwem organizowanego co roku, w okresie letnim, od 2011 roku, cyklu imprez pod nazwą „Lato z tradycją i kulturą Górali Śląskich”, podczas których prezentowane są m.in. *szkubaczki* (darcie pierza), pokazy rzemiosła kowalskiego, wyrób *szyndziłów* (gontów) drewnianych, twórczość artystów i rzemieślników ludowych, wyrób sera owczego (bundzu), degustacja potraw regionalnych, występy zespołów regionalnych – wydarzenie to dofinansowane jest ze środków Unii Europejskiej³⁵. Dodatkowo w wyremontowanym w 2014 r. budynku wiślańskiej szkoły z 1891 roku, wchodzącym w skład Enklawy Budownictwa Drewnianego³⁶, odbywają się zajęcia edukacyjne, podczas których dzieci i młodzież zapoznają się w jaki sposób kiedyś uczyli się ich rówieśnicy, m.in. piszą gęsim piórem, korzystając z łupkowych tabliczek, licząc na liczydło. Przy okazji zapoznają się z zeszytami szkolnymi swoich rówieśników sprzed 100 lat oraz tekstami zadań szkolnych i obowiązkami ucznia. Stara szkoła, podobnie jak i inne budynki Enklawy oraz siedziba MB służą prowadzeniu zajęć oraz wydarzeń popularyzujących wiedzę górskiej części Śląska Cieszyńskiego, a które „spina” nazwa „Żywe lekcje tradycji”³⁷. Podczas ich trwania dzieci i młodzież mogą uczestniczyć w zajęciach zatytułowanych: „Owca, wełna, filc”, „Kto ma owce, ten ma co chce” (podczas ich trwania uczestnicy zaznajamiają się z informacjami o obróbce wełny, tradycjami pasterskimi), „Kryzban, kryzbau, stromek”, „Ale jaja! Czyli rzecz o Wielkanocy i o tym, jak przyozdobić jajko drutem na świąteczny stół”, „Hej wyszijym, wyszijym Janiczkowi koszulym”, „Kwiaty z bibuły”, „Malowane, haftowane”, „Rózička”, „Chałupa Górala Beskidu Śląskiego” (dotyczy drewnianego budownictwa Beskidu Śląskiego), „Od wsi do uzdrowiska – Dziedzictwo architektoniczne Wisły” (prezentacja ciekawych obiektów architektonicznych Wisły), „Z grafiką każdego dnia”, „Czesław Kuryatto: W światło-cieniu”, „Jan Wałach: Artysta dnia powszedniego” czy „Paweł

³⁵ Ł. Klimiec, *Tak w Wiśle żyli ludzie*, <http://tnij.org/dkxxwfw> (17.05.2015); *Lato z tradycją i kulturą Górali śląskich*, <http://tnij.org/hgb9c63> (17.05.2015); *Enklawa budownictwa drewnianego*, <http://tnij.org/qgwxcxgv> (17.05.2015); *O projekcie*, <http://tnij.org/euz6gbk> (17.05.2015); *Otwarcie Enklawy Budownictwa Drewnianego w Wiśle*, <http://tnij.org/bkl2ihm> (17.05.2015).

³⁶ H. Blokesz-Bacza, *W Wiśle powstaje stara szkoła*, <http://tnij.org/2bot811> (17.05.2015).

³⁷ *Żywe lekcje tradycji*, w: <http://tnij.org/5jznp7k> (17.05.2015).

Steller: *Twarze śląskie*" (wymienione nazwiska wiążą się z artystami, których losy i działalność artystyczna związane są ze Śląskiem Cieszyńskim)³⁸.

Przywołane powyżej przykłady edukacji muzealnej MŚC i MB odwzorowują – co już sygnalizowano – proces, w którym odchodzi się od koncepcji miejsca „muzeum-świątyni wiedzy” w kierunku „muzeum-ośrodka kulturotwórczego” proponującego ofertę edukacyjno-oświatową wykorzystującą zgromadzoną, przetwarzaną i przekazywaną w ramach tej instytucji wiedzę na temat minionych czasów oraz umożliwiając kontakt ze znajdującymi się w niej zbiorami. Taka forma edukacji zdaje się uruchamiać aktywność emocjonalną, intelektualną, sensoryczną, motoryczną, recepcyjną oraz werbalną poprzez zachęcanie uczestników tych zajęć do słuchania, oglądania, dotykania, smakowania, mówienia, zadawania pytań itp. Jednocześnie oscyluje ona wokół figury „małej ojczyzny” i śląskocieszyńskiego regionu. Potencjalnie pozwala to dzieciom i młodzieży spojrzeć na wspomniane kategorie, przez pryzmat minionych lat przy jednoczesnym kontakcie z pochodzącymi z przeszłości artefaktami, które z kolei dla reprezentantów starszego pokolenia jawią się jako świat, który jeszcze pamiętają i w którym uczestniczyli. Ważne wydaje się także, by zapraszać do tego typu działań gości będących świadkami tego, co minione lub pełniących funkcję strażników lokalnej czy regionalnej tradycji. Postulat ten wydają się uwzględniać „żywe lekcje tradycji”, gdzie program popularyzujący wiedzę realizują niejednokrotnie zapraszani do przestrzeni muzealnej członkowie zespołów folklorystycznych, jednostki wykonujące rzemiosło kojarzące się z tym co dawne, ludowe czy tradycyjne oraz osoby związane ze stowarzyszeniami, których jednym z głównych celów działalności jest ochrona lokalnego czy regionalnego dziedzictwa, czy tradycji.

Przyglądając się działaniom z obszaru edukacji muzealnej, które współtworzą podejmujące się tej działalności osoby, jak również otoczenie, w którym rozgrywają się rozmaite praktyki dyskursywne, narracyjne i performatywne (np. wyrób masła, obróbka lnu), dają złudzenie uczestnictwa tu i teraz w tym, co nie jest już obecne, co ulega przemijaniu, czyli w przeszłości. Działania tego typu stają się zarazem „wehikułem czasu” i spektaklu mającego pierwiastek ludyczny³⁹. Z jednej strony towarzyszące edukacji muzealnej ar-

³⁸ *Lekcje muzealne*, w: <http://tnij.org/q4zwpil> (17.05.2015).

³⁹ Ł.M. Dominiak, *Zabawa w przeszłość. Festyn archeologiczny jako forma karnawału*, w: J. Grad, H. Mamzer (red.), *Karnawalizacja. Tendencje ludyczne w kulturze współczesnej*, Poznań 2004, Wyd. Naukowe PWN, s. 81.

tefakty i otoczenie pełnią funkcję semioforów, czyli przedmiotów, które tracą swą pierwotną funkcję użytkową na rzecz oglądania i przywoływanych znaczeń (np. święte obrazy mogą tracić wymiar sakralny na rzecz estetycznego lub symbolizującego idee religijności ludowej, skarbiec królewski przywołuje potęgę polityczną, militarną oraz władcy itd.)⁴⁰. Przedmioty tego typu (A) zyskują znaczenie – czyli stają się semioforami – wtedy, gdy połączy się ich obecność z jakąś ideą (B), którą się chce przedstawić np. jako rozwój pewnych praktyk lub to, co określa się jako dziedzictwo, kulturę regionu, kulturę ludową itd., a dokładnie wtedy, gdy pojawia się grupa (C), która tego dokonuje oraz zakłada obecność odbiorców zdolnych odczytywać przekazywane znaczenia czy reprezentacje. Przyjmuje się wtedy, że „A jest częścią B”, „A jest bliskie B”, „A jest wytworem B” lub „A jest podobne do B”. Jak zauważa K. Pomian, każdy przedmiot kolekcji pozostaje zawsze, przynajmniej w jednym z wyżej wymienionych stosunków z jakimś niewidzialnym światem (A reprezentuje B z punktu widzenia C, czyli obserwatora)⁴¹. Inaczej mówiąc przedmioty gromadzone w tego typu miejscach są nie tyle ze względu na ich użyteczność, ile z powodu ich znaczenia tak, by idea, którą przywołują, stała się „dostępna” wzrokowi, by artefakty pośredniczyły między widzami a światem niewidzialnej idei. W tym wymiarze muzealia, współczesne repliki dawnych przedmiotów, dawna ornamentyka, podejmowane czynności kojarzone z dawnością mogą wspierać proces edukacji, potencjalnie służąc zwiększaniu i rozwijaniu posiadanych kompetencji kulturowych (i nie tylko) uczestników tego typu działań.

Z drugiej strony w edukacji muzealnej obecny jest element ludyczny wynikający jednocześnie ze specyfiki przestrzeni muzealnej, jak i podejmowanych w ramach działań edukacyjnych praktyk. Chodzi tutaj głównie o pierwiastek ludyczny kojarzony z grami i zabawami typu *mimicra* – a więc związanymi z naśladownictwem, udawaniem czy czerpaniem przyjemności z odgrywania lub wczuwania się w kogoś innego bądź oglądania kogoś, kto to odgrywa inne osoby zjawiska itp. Z przestrzenią muzealną i mającą w niej miejsce edukacją można wiązać stany charakterystyczne dla gier typu *ilinx*, czyli bazujących na pojawieniu się niecodziennych stanów kojarzących się m.in.

⁴⁰ K. Pomian, *Zbieracze i osobliwości. Paryż–Wenecja XVI–XVIII wiek*, Gdańsk 2012, Słowo/obraz/terytoria, s. 44.

⁴¹ Tamże, s. 39–40.

z oszołomieniem⁴². Należy zaznaczyć, że wymiar ludyczny nie jest cechą wyłącznie współczesnych czasów, ale można go dostrzec u zarania kształtującej się instytucji muzealnej. Jako przykład mogą posłużyć dawne tzw. gabinety osobliwości, które dostarczały odwiedzającym je osobom niecodziennych przeżyć i wrażeń, kiedy to stykali się w nich z czymś nieprzeciętnym, wyjątkowym i odbiegającym od tego, co było bliskie ich codziennemu życiu oraz doświadczeniom⁴³. Sama przestrzeń wystawy muzealnej wydaje się wymagać od zwiedzających przekroczenia perspektywy, która towarzyszy ich codziennemu życiu, obowiązkom, doświadczeniom, a więc ma ona nie tylko coś wspólnego ze stanem charakterystycznym dla zabaw typu *illinx*, ale zawiera także w sobie pierwiastek doświadczenia transkulturowego.

Kończąc niniejsze rozważania warto podkreślić, że wymiar ludyczny wydaje się wspierać sferę praktyk edukacyjnych, popularyzujących wiedzę czy zwiększających kompetencje kulturowe odwiedzających muzeum jednostek. Oddaje to poniekąd podzielaną w społeczeństwie maksymę, że „zabawa uczy”. Niemniej pierwiastek ludyczny występujący w przestrzeni muzeum może nieść ze sobą niepowołane skutki, szczególnie wtedy, kiedy element zabawowy staje się tylko celem lub drogą prowadzącą tylko do podnoszenia takich wskaźników, jak frekwencja czy zyski rozpatrywane z perspektywy komercyjno-konsumpcyjnej i/lub w kategoriach zaspakajania potrzeb hedonistycznych bądź dostarczania rozrywki nieangażującej odbiorcę w proces przekraczania swoich przyzwyczajzeń oraz aktywność poznawczą czy refleksję⁴⁴. Jako przykład można podać program towarzyszący Nocy Muzeów, gdzie w tej samej przestrzeni, obok zwiedzania ekspozycji, pokazów żywej historii towarzyszą praktyki malowania twarzy dzieciom czy malowanie makiem obrazków, które nie mają niczego wspólnego z edukacją muzealną ani nie odnoszą się do przestrzeni instytucji muzeum. Jest to wszechobecna

⁴² R. Caillois oprócz wspomnianych typów gier i zabaw wyróżnia także: *agon* – oparte na współzawodnictwie czy też rywalizacji oraz *alea*, czyli gry losowe. Por. tenże, *Gry i ludzie*, Warszawa 1997, Oficyna Wydawnicza „Volumen”, s. 21–43; por. G. Studnicki, *Prywatne izby regionalne – w poszukiwaniu tradycji i atrakcji. Ujęcie antropologiczno-socjologiczne*, „Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský Muzejní Zborník” 2008, t. 3, s. 257.

⁴³ J. Podsiadło, *Muzeum miejscem zabawy?*, w: R. Kantor i inni (red.), *Wąz w rajcu: Zabawa w społeczeństwie konsumpcyjnym*, Kraków 2011, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 128.

⁴⁴ Tamże, s. 127–131.

tendencja spotykana nie tylko w Cieszynie, ale w większości polskich miast, gdzie bardzo wiele wydarzeń zupełnie nie wpisuje się w pierwotne (sprzed dwunastu lat, na wzór wydarzenia, które odbywało się w Berlinie celem upowszechniania edukacji muzealnej) założenia Nocy Muzeów, ale jest raczej próbą poszerzenia oferty na zasadzie powiększenia listy atrakcji i uczynienia z tego wydarzenia jego karykatury – „Nocy Jarmarków”⁴⁵. Tego typu praktyka wydaje się raczej sprzyjać kulturowej wszystkożerności, w ramach której treści kultury „wysokiej”, „uznanej”, „celebrowanej”, „uświęconej”, popkultury czy kultury masowej i tandety ulegają zrównaniu – „wrzuca się je do tego samego worka”, co uniemożliwia rozróżnienie ich rangi, znaczenia, wagi⁴⁶.

Bibliografia

- Archiwum Zabytkowe Muzeum Śląska Cieszyńskiego, sygn. 118.
Blokesz-Bacza H., *W Wiśle powstaje stara szkoła*, <http://tnij.org/2bot811>.
Caillois R., *Gry i ludzie*, Warszawa 1997, Oficyna Wydawnicza „Volumen”.
„Cieszyński przekładaniec” na dziedzińcu muzeum, <http://tnij.org/ormcfwc>.
Dembiniok M., *Muzeum Śląska Cieszyńskiego w latach 2007–2009*, „Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský Muzejní Zborník” 2011, t. 4.
Dominiak Ł.M., *Zabawa w przeszłość. Festyn archeologiczny jako forma karnawału*, w: Grad J., Mamzer H. (red.), *Karnawalizacja. Tendencje ludyczne w kulturze współczesnej*, Poznań 2004, Wydawnictwo Naukowe PWN.
Dział Naukowo-Oświatowy, <http://tnij.org/pd1pf1z>.
Enklawa budownictwa drewnianego, <http://tnij.org/qgwcxgv>.
Fatyga B., *Edukacja kulturalna*, <http://tnij.org/fnklz5>.
Galicz J., *Historja ruchu narodowego wśród młodzieży szkół średnich Ks. Cieszyńskiego*, Cieszyn 1926, „Drukarnia „Dziedzictwa”.
<http://tnij.org/xp0zwb5>.
Jankowski D., *Pedagogika kultury. Studia i koncepcje*, Kraków 2006, Oficyna Wydawnicza Impuls.
Klimiec Ł., *Tak w Wiśle żyli ludzie*, <http://tnij.org/dkxxwfw>.
Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów, <http://tnij.org/mmng4sb>.
Konopka S., *Cieszyński przekładaniec*, <http://tnij.org/rq45qzo>.

⁴⁵ P. Sarzyński, *Muzea na nocne pożarcie*, <http://tnij.org/zp1dxwo> (17.05.2015).

⁴⁶ T. Szlendak, *Aktywność kulturalna*, W. J. Burszta i inni, *Kultura miejska z perspektywy interdyscyplinarnych badań jakościowych*, Warszawa 2010, Narodowe Centrum Kultury, s. 14.

- Konopka S., *Noc Pełna Niespodzianek*, w: <http://tnij.org/pxlng6x>.
- Kusztelak A., *Aksjologiczne i pedagogiczne aspekty edukacji muzealnej*, w: Nowakowska U. (red.), *Muzea w edukacji. Formy współpracy muzeów ze współczesną szkołą*, Szreniawa 2011, Wyd. Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie Kwadratowo, <http://tnij.org/wpl6hn0>.
- Lato z tradycją i kulturą Górali śląskich*, <http://tnij.org/hgb9c63>.
- Laureaci Nagród Marszałka Województwa Śląskiego za Wydarzenie Muzealne roku 2006*, <http://tnij.org/3thuaum>.
- Lekcje muzealne*, <http://tnij.org/q4zwp1>.
- Makowski M., *Problematyka kultury plastycznej i jej upowszechniania na łamach „Miesięcznika Pedagogicznego” oraz w działalności cieszyńskich pedagogów w latach 1892–1939*, „Pamiętnik Cieszyński” 1992, t. 4.
- Małkowski B., *Muzeum Szkolne w Cieszynie*, „Zaranie Śląskie” 1936, R. 12, z. 3.
- Nadzwyczajne walne zebranie „Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Cieszynie”*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1997, nr 1.
- Noc Pełna Niespodzianek w Muzeum Śląska Cieszyńskiego*, <http://tnij.org/avx48q9>.
- Noc w Muzeum*, <http://tnij.org/4i3x747> (17.05.2015).
- P[iegza] K., *Utwórzmy jedno polskie muzeum na Śląsku*, „Dziennik Polski” 1936, R. 3.
- Pamiętnik dziesięciolecia Koła Krajoznawczego im. L. Sawickiego uczniów Seminarium Nauczycielskiego w Bobrku koło Cieszyna*, Bobrek–Cieszyn 1929, nakład Koła Krajoznawczego im. L. Sawickiego .
- Podsiadło J., *Muzeum miejscem zabawy?*, w: Kantor R. i inni (red.), *Wąz w raju: Zabawa w społeczeństwie konsumpcyjnym*, Kraków 2011, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Pomian K., *Zbieracze i osobliwości. Paryż–Wenecja XVI–XVIII wiek*, Gdańsk 2012, Słowo/obraz/terytoria.
- Popiołek F., *Wykorzystanie warunków miejscowych w nauczaniu historii*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1935, nr 2.
- Przewoźny W., *Edukacyjna rola muzeów*, w: Brzezińska A.W., Hulewska A., Słomka J. (red.), *Edukacja regionalna*, Warszawa 2006, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Regionalny konkurs SP 1 rozstrzygnięty!*, <http://tnij.org/a0oaeli>
- Sarzyński P., *Muzea na nocne pożarcie*, <http://tnij.org/zp1dxwo>
- Scenariusz wystawy czasowej *Otwarcie Enklawy Budownictwa Drewnianego w Wiśle*, <http://tnij.org/bkl2ihm>.
- Sprawozdanie Macierzy Szkolnej na Zaolziu za rok 1938*, Cieszyn Zachodni 1939.
- Sprawozdanie Macierzy Szkolnej w Czechosłowacji za rok 1936*, Czeski Cieszyn 1937.
- Sprawozdanie Macierzy Szkolnej za rok 1937*, Czeski Cieszyn 1938.
- Sprawozdanie z działalności Działu Etnografii MŚC za rok 2014 [sygn. MC.DE.032.3.2014].
- Sprawozdanie z działalności Działu Etnografii MŚC za rok 2011 [sygn. MC.DE.032.1.2012].

Summary

The article deals with some examples of contemporary informal educational and popularizing activities, which are carried out in the Museum of Cieszyn Silesia in Cieszyn and addressed to inhabitants of the region. The author also presents some teachers' initiatives which were the compilation of school education and activities documenting regional folk culture and the past of Cieszyn Silesia in the late nineteenth and the first decades of the twentieth century.

Key words: museum, education, Cieszyn Silesia

Translated by Grzegorz Studnicki

NOTA O AUTORZE

Grzegorz Studnicki – adiunkt w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji UŚ, etnograf w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie.